

İÇİNDEKİLER

İkinci Baskıya Ön Söz	7
1. Bölüm: Sufizm Nedir?	23
2. Sufizmin Kutsal Kaynaklar	59
3. BÖLÜM: Evliyalar ve Velilik	88
4. BÖLÜM: Esmâ-ül Hüsna, Tefekkür ve Mistik Deneyim	113
5. Tarikatlar: Mürşitlik, Müritlik ve İntisap	156
6. Sufi Şiiri	186
7. Tasavvuf Musikisi ve Zikir	224
8. Çağdaş Dünyada Sufizm	249
KAYNAKÇA	286

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Aslen muhtelif manevi geleneklere yönelik bir serinin parçası olarak çıkartılan İslam Sufizmine giriş kitabımın yeni baskısını görmekten oldukça keyif duydum. Sufizme ilgi, Amerika'da hem manevi arayış içinde olanlar hem de bilimsel araştırmacılar arasında artmaya devam ediyor. Bu hadise, yalnızca yirmi birinci yüzyılda kültürel küreselleşmenin bir göstergesi olarak değil, aynı zamanda İslami kültürle bir ilişki biçimi olması bakımından da önemlidir. İslam'ın sansasyonel haber medyası ve aşırılık yanlısı yorumcular tarafından yaygın olarak bir düşman olarak görüldüğü bir zamanda gerçekleştiği için de özellikle takdire şayandır.*

Bu kitaba hem Amerika Birleşik Devletleri'ndeki hem de yurtdışındaki çeşitli muhtelif okuyuculardan (İspanyolca, Yunanca, İtalyanca ve Rusça çeviriler dahil) yıllar içinde sayısız olumlu cevap almak, bir din araştırmaları hocası olarak benim için özellikle sevindirici oldu. Bu kitabı, üni-

* Günümüzde İslam çalışmanın sorunları hakkında bkz: Carl W. Ernst, *Following Muhammad: Rethinking Islam in the Contemporary World* (Chapel Hill, NC: The University of North Carolina Press, 2003), özellikle 1. Bölüm ve giriş. "İslami" kavramı için, bkz s. xvii.

versite yayınevlerine hitap ederken Sufizm araştırmalarına getirilen kategorilere ve varsayımlara eleştirel bir dikkat çekerek, ancak çok fazla akademik hale gedirilen aşırı teknik jargonu kullanmadan, kamu biliminde bir alıştırma olarak yazmıştım. (“Bu Sadece Akademik Değil: Ortadoğu ve İşlami alışmalarda Kamusal Araştırma Kaleme Almak”, *Review of Middle East Studies* [2011] başlıklı makalemde açıkladığım gibi). Amacım, ortalama okur için açık ve anlaşılır olacak ama aynı zamanda kolay genellemelerden kaçınacak bir tarzda yazmaktı; hedefimse tartışmalı konuların sonuçlarına eleştirel bir bakış sunarak okuyucuları güçlendirmek ve bu Şekilde onların kendi sonuçlarını çıkarmasına izin vermektir. Őans eseri bir grup Sufi ustadın ve çok sayıda müridin bu kitabı faydalı bulduğunu öğrendim. Akademik meslektaşlarımdan birçoğunun bu kitabı İşlami araştırmalardaki niversite derslerinde düzenli olarak kullandığını görmek de çok tatmin edici oldu. Belki de bu kitabın bu kadar farklı okuyucu arasında kendine yer bulabilmiş olmasının nedeni, bu yaratıcı alanı otoriter beyanlarla zorlaştırmadan dini anlamak için dışarıdan ve içeriden yaklaşımlar arasındaki gerilimi göstermesidir. Burada sunulan Şey, ezoterik bir ilham eseri sanılmasın. Kitapta takdim edilen, sufizmin, hem geleneksel Asya ve Afrika anavatanlarında bin yıldan fazla bir süredir hem de (daha yakın zamanda) Avrupa ve Amerika’da önemli bir dini, kültürel, sosyal ve politik rol oynama biçimine tarafsız bir bakış açısıdır. Bu kitap ayrıca, giriş bölümünde, modern Avrupalıların ve Amerikalıların zihninde sufizmin dini bir kategori olarak tasavvur edililiş biçiminin belki de ilk eleştirel sunumunu takdim ediyor. Aynı zamanda sufizmi, sempatanları tarafından savunulmasına rağmen, günümüzde Müslüman kktenciler, laik

modernistler ve oryantalistlerin tartıştığı çekişmeli bir konu olarak konumlandırıyor.

Kaçınılmaz olarak, bu kitabın ilk basımından bu yana geçen senelerde, önemli metinlerin tercümelerinden sufizm tarihindeki çeşitli mevzu ve konuların analizlerine kadar sufizm araştırmalarına sayısız katkı yapıldı ve ciddi okuyuculara bu eserlere başvurmaları tavsiye edildi.* Bununla birlikte, bu kitap, bu büyüleyici konuyu çevreleyen sorunları gösteren oldukça güvenilir bir rehber olarak hizmet edebilir. Bu yeni baskının, daha birçok okuyucuya Sufizmin zengin mirası üzerinde kafa yorması ve onun tarihi ve çağdaş önemini düşünmesi için bir fırsat sağlayacağını umuyorum.

Birinci Baskıya Ön Söz

On yıl önce, Güney Asya Sufizmi üzerine bir kitap yazmak amacıyla Fulbright araştırma bursuyla Pakistan'a gittim. Ailemle birlikte Lahor halkının fevkalade misafirperverliğini ve kültürel zenginliğini yaşadığımız olağanüstü bir yıldır. Ama ne zaman Pakistanlı tanıdıklar işim hakkında beni sorgulasa tuhaf bir şey oluyordu. Bazen, sufizm okuduğumu öğrendiklerinde, soru soran kişi arkasına yaslanır ve küçümser bir tavırla şunu söylerdi: “Eh, İslam ile hiçbir ilgisi olmadığını biliyorsun değil mi?” Diğer durumlarda muhatabım heyecanla öne eğilir ve “Demek sufizm üzerine çalışıyorsunuz! Harika! Dedem pirdi, dilerseniz sizi onun türbesine ziyarete götürebilirim” derdi. Bu iki tutum, sufizm kavramı ve onun İslamla ilişkisi hakkında dünya çapında-

* *Words of Ecstasy in Sufism* isimli çalışmamın ikinci baskısının girişinde Sufizm üzerine yayımlanmış en son önemli çalışmalardan bahsettim. (Bu giriş web sitemde mevcut: www.unc.edu/~cernst/pdf/wes2.pdf)

ki çağdaş Müslüman toplumlara derinden işlemiş olan bir müphemliği yansıtmaktadır.

Günümüzde sufizm ile bağlantılı uygulamaların ve inançların birçoğunu epeyce eleştiren dogmatik dindarlık akımını Müslüman toplumların çoğunda bulursunuz. Takipçileri tarafından ağırlıklı olarak 1800 yılından itibaren öne çıkan bu eğilim, çoğunlukla İslam inancının “canlanması” ya da “reformu” olarak tanımlanmaktadır. Bu tutum, en ideolojik ve politik tezahürleriyle kitle iletişim araçları tarafından en iyi *köktendincilik* veya *İslamcılık* kavramıyla bilinir ki zaten gerçek Müslüman erkek ve kadınlarla hiçbir teması olmayanlar için malum olan tek şey medyanın siyasallaştırılmış İslam kavramıdır. *Köktendincilik* kavramını uzmanlar, bütün büyük dini geleneklerin taraftarlarının yaklaşık yüzde yirmisi arasında hâkim olan antimodernizm ideolojisini tanımlamak için kullanmayı tercih ediyorlar. Bu açıdan İslami köktendincilik, Hıristiyan, Yahudi, Hindu ve Budist köktencilikleriyle karşılaştırılabilir bir role ve güce sahiptir. Çoğu gözlemci, köktendincilerin hiddetinden şu şekilde etkilenmiştir; onların kızgınlıkları, Avrupa ve Amerika ile ve daha az boyutta eski koloni ülkelerindeki yönetici siyasi, ekonomik ve bilimsel otorite için bugünlerde kullanılan bir tür kod kelime olan “Batı” ile ilişkilendirilen laiklik ve ahlaki yozlaşmanın kınanması üzerinde yoğunlaşır. Bu nedenle, bir dereceye kadar Müslüman ülkelerdeki köktendincilik retoriği, Batılı ülkeler tarafından yürütülen geniş kapsamlı sömürgeci işgal girişimine karşı verilmeye çalışılan tartışmalı bir cevaptır. Bu süreçte, Napolyon’un 1793’te Mısır’ı işgalinden 1920’de Osmanlı imparatorluğunun dağılmasına kadar geçen süreçte, neredeyse her Müslüman ülke yabancı güçler tarafından işgal edildi ve sömürgeleştirildi. Dolayısıyla,

“Batı” egemenliğine direnişin, İranlı Ayetullah Humeyni gibi ideologların belli başlı mevzularından biri olmaya devam etmesi boşuna olmamalı.

Batı medyasının siyasi odağı, İslam'a dair iç tehdit olarak görülen şeylere dönük yönlendirilmiş köktendinci söylemin diğer belli başlı saplantısını gizlemektedir. Köktendinci perspektifte İslam'a yönelik bu tehditlerin başında sufizm gelmektedir ki Orta Çağdan kalma batıl inançlarının, putperestliğin ve çürümenin bir kalıntısı olarak kabul edilir. Onlara göre Sufizm, azizlere tapan Hıristiyanların putperest uygulamalarından ve panteist Yunan filozoflarının sapkın doktrinlerinden türetilmiştir. Köktendinciler sufizmde türbelere tapma, Hindulardan ödünç alınan pagan müzik ve açgözlü, hilebaz sufi üstadları tarafından saf inananları aldatma gibi iğrenç şeyler görüyorlar. Köktendincilerin sufizmle nasıl ciddi olarak ilgilendiklerini 1800'lerin başlarında Arabistan'da, günümüzün köktendinci hareketlerinin atası olarak kabul edilen Vahhabi hareketinde görürüz. Vahhabilerin kabile ittifakları ilk kez iktidara geldiğinde, ilk eylemlerinden biri Arabistan ve Irak'taki bütün sufi evliya ve Şii imamların görkemli mezarlarını yıkmak olmuştur. Türbelerini yıktıkları şahısları yarı Tanrı olarak diğerlerinden üstün tutulan putperest yaratıklar şeklinde kabul ettiklerinden, yok edilmeleri gerektiğine inanıyorlardı. Hz. Muhammed'e duyulan umumi derin saygı bile birçok köktendinci tarafından kesin bir şekilde reddedilmektedir. Kitle iletişim araçlarının manipülasyonunda usta olan köktendinciler hem kendi ülkelerinde hem de Batı'da dini meşruiyet söylemini tekellerine almaya çalışmıştır. Tanrı'ya teslim olma şeklinde ifade ettikleri otoriter eğilimleri, dini hakikate ilişkin rakip görüşlere izin vermez.

İronik olarak, Arabistan gibi bazı kilit bölgelerdeki köktendinci hareketlerin stratejik başarılarının ve Suudi rejiminin kucağına düşen devasa petrol zenginliğinin bir sonucu olarak birçok çağdaş Müslümana, İslami dini gelenek hakkında sufizmin şiddetle dışlandığı bir hikâye öğretilmektedir. Bu öylesine ironiktir ki on sekizinci yüzyılın sonlarında ve önceki bin yılın büyük bölümünde, Mekke, Medine ve Müslüman dünyasının büyük şehirlerindeki seçkin âlimlerin çoğu, bugün sufizm dediğimiz şeyle yakından ilgilenmişlerdi. Üstelik köktendincilerin öne sürdükleri hikâye, günümüz Müslüman nüfusunun yarısından fazlasının dini uygulamaları tarafından yalanlanmaktadır. Hz. Muhammed'e ve sufi velilere hürmet, Çin'den Fas'a kadar her Müslüman ülkede önemli bir mevzu olarak temayüz eder. Milyonlarca kişi daha özel bir düzeyde, nesilden nesile aktarılarak ta Hz. Muhammed'e dayanan kutsal bir öğretiye intisap etmek için çeşitli sufi tarikatlarına giriyor. Allah'ın isimlerinin zikrediliş usulleri, bazen müzik ve dansla birlikte sufizm üstadlarının gözetiminde dervişler tarafından uygulanmaktadır. Onlarca yerel dilde şiirler, ilahiler ve menkıbeler sufi büyüklerinin yaşamlarını ve öğretilerini büyük bir kitleye aktarmakta devam ediyor. Birçok postkolonyal hükümetin, türbeleri ve tarikatları denetleme girişimlerine rağmen, geniş taraftarları ve potansiyel siyasi nüfuzları nedeniyle, sufizm ile bağlantılı faaliyetlerin çoğu, müdahale teşebbüslerine aldırış etmeksizin, devam etmektedir.

Köktendincilerin sufizme yönelik tartışmalı saldırılarının birincil amacı, sufizmi İslam'dan ayrılabilir, hatta ona düşman bir konu haline getirmektir. Bu strateji, köktendincilerin belirli kutsal metinleri seçerek İslam'ı istedikleri gibi tanımlamalarına izin verir. Bu projenin orijinalliği şimdiye

kadar çoğu gazeteci ve diplomatın gözünden kaçtı, çünkü İslam kültürlerinin incelenmesi Avrupa-Amerika eğitiminin birçoğunda önemli bir rol oynamamıştır. Arapça terim olan *İslam*'ın kendisi, Kur'an'a dayalı klasik teolojilerde nispeten küçük bir öneme sahiptir. Kelimenin tam anlamı Tanrı'ya teslim olmak anlamına gelir ve dini görevlerin asgari biçimlerini belirtir. Meşhur Ebu Hamid el-Gazzâlî (ö. 1111) gibi kelimcilerin eserlerine bakıldığında, dini kimliğin anahtar kelimesinin İslam değil, iman ve ona sahip olan mümin olduğu görülür. İman, Kur'an'ın kutsal metinlerinde yüzlerce defa bahsedilen önemli konulardan biridir. Karşılaştırıldığında, *İslam* nispeten nadir görülen ikincil öneme sahip bir terimdir. Kur'an'da sadece sekiz defa geçer. Bununla birlikte, *İslam* kavramı, Allah'a teslim olanlar topluluğu gibi bir anlam içerdiği için hem dışarıya hem de kendi çevrelerine sınır çizmek isteyen insanlar için siyasi anlamda tahdit edici bir terim olarak pratikte yararlı olmuştur.¹

Avrupa dillerine İslam kavramı, tarihsel olarak on dokuzuncu yüzyılın başlarında Edward Lane gibi Oryantalistler tarafından modern Hıristiyan din kavramına açık bir benzetme olarak girdi. Bu bakımdan İslam, Hinduizm ve Budizm kavramları kadar bir tür uydurma sözcüktü. O zamandan önce Avrupalılar, Muhammedî veya Muhammedîlik kavramını Peygamber Hz. Muhammed'in takipçilerine atıfta bulunmak için kullandılar. İslam kavramının gayrimüslim araştırmacılar tarafından kullanılması, kendilerine Müslümanım diyenlerin artan dini söylem sıklığı ile örtüşmektedir. Yani *İslam* kavramı reformist ve proto-köktendinci

1 Jane I. Smith, *An Historical ve Semântic Study of the Term 'Islam' as Seen in a Sequence of Qur'an Commentaries*, Harvard Dissertations in Religion, 1 (Missoula, Mont.: Scholars Press, 1975), özellikle s. 226-27.

çevrelerden aşağı yukarı aynı zamanda veya kısa bir süre sonra Avrupalıoryantalistlerce popüler hale geldi. Hem dışarıdaki “bilimsel” gözlemciler hem de iç ideologlar *İslam* kavramında ideal bir araç bulmuşlardı. Eşzamanlı olarak bir grup değişmeyen dini doktrin ve sosyolojik bir birim (şu anda genellikle Arap azınlığın içinde asimile edilen) mütalaa edilen İslam, Avrupa medeniyetine karşı çıkan ebedi öteki haline geldi. İslam tarihi ve kültürünün büyük bir kısmının resmin dışında bırakılması, bu karşıt grupların herhangi biri için ödenemeyecek kadar büyük bir bedel değildi. Elinizdeki kitapta *İslam*’dan, muhtelif zaman ve yerlerden yüz milyonlarca insanı bir şekilde homojenleştiren değişmez yekpare bir din olarak anmaktan kaçınmaya çalışıyorum. *İslam* kavramını, birincil kutsal odak noktasının Kur’an, önde gelen ferdi modelinin ise Hz. Muhammed olduğunun ve bu basit formülasyonun ötesinde herhangi bir özel otoriter yapı üzerinde ısrar etmeden, bir yönelime atıfta bulunmak için kullanıyorum. Marshall Hodgson’dan sonra, *İslamileştirilmiş* kavramını hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından kabul edilen ve İslam dinini gelenekle ilişkilendirilen, ancak kendileri İslam’ın temel kaynaklarından türetilmeyen medeni ve kültürel pratikleri tanımlamak için kullanıyorum.

Sufizm kavramı, bu kitabın giriş bölümünde incelenecek olan karmaşık bir tarihe sahiptir. *İslam* gibi, *Sufizm* kavramı da Oryantalistler tarafından Avrupa dillerine tanıtılmıştır, ancak iki kavramın temelde farklı olduğuna inanılıyordu. Ancak modern öncesi Müslüman toplumlar böyle bir ayrım bilmiyordu. Onlara göre, *Sufizm* ve *İslam* kavramları altında sınıflandırdığımız çeşitli faaliyetler, genel olarak dini hayatın ayrı veya ayrı bir varlık alanı değildi. “Sufizmin İslam ile ilgisi yoktur” gibi bir ifadeyi on dokuzuncu yüzyıldan

önce dile getirmek mümkün değildi. Bazı okuyucular sufi geleneğinin muhtelif yönlerini anlatan sonraki bölümlere doğrudan atlamak isteyebilir, fakat bu ilk bölümü, günümüzde sufizmin yorumlanmasında tehlike arz eden konuların temellendirilmesini sağlamak için tavsiye ederim.

Ancak modern kimlik tanımı çılgınlığı, önceki çağlarda hayal bile edilemeyen yeni çatışmalara ve yeni ironilere yol açtı. Geçenlerde Washington D.C.'deki bir müzede yüzden fazla kişinin katıldığı sufizm ve sanat üzerine halka açık bir konferans verdim. Dersi müteakip soru cevap kısmında derste tartıştığım konular hakkında sorular gelmesini bekliyordum. Bunun yerine, sırayla söz alıp sufizmin İslam ile herhangi bir bağlantısı olabileceği fikrini büyük bir şevkle kınayan birçok kişiyle karşılaştım. Bu insanların yaşadıkları bütün dehşetten köktendinci İslam yorumcularını sorumlu tutan, anavatanlarından sürgün edilmiş İranlılar ve Afganlar olduğu ortaya çıktı. Yine de saygı duymaya devam ettikleri büyük Sufilere, özellikle de Acem şair Rumî'ye (Mevlânâ Celaleddin) derinden bağlıydılar. Kendi sevgili Rumîlerinin İran'daki İslam devriminin nefret edilen liderleriyle veya Afganistan'daki İslamcı milislerin fanatik hizip liderleriyle herhangi bir bağlantısı olabileceğini tasavvur edemiyorlardı. Böylece köktendincilik tarafından yabancılaştırılanlar için İslam otoriter baskının sembolü olurken; sufizm özgürlük ve evrenselliğe giden yoldu. Köktendinci tanım tepetaklak oluvermişti.

Bu kitapta *Sufizm* ve *İslam* kavramlarının herhangi bir nihai tanımını açıklamaya çalışmak gibi bir niyetim yok. Mesele şu ki, bunlar çok tartışmalı kavramlar. Her iki kavrama da bir tür geçerli tanım vermek istenirse, bu kavramlar öncelikle ideolojik karakterdeki siyasi çatışmalarda veya

sufi geleneğinden yararlanan grupların kendi tanımlarında anlam taşır. Yani sufizm, işaret edilebilecek bir şey değildir, bunun yerine toplumumuzda meydana gelen ve çeşitli gruplar tarafından muhtelif amaçlar için kullanılan bir semboldür. Oryantalistler *sufizm* ile dini inançlar ve uygulamalar bütünü için tanımlayıcı bir terim olarak ilgilenirken, Müslüman mistikler geleneksel olarak *sufi* kavramını belirli ahlaki ve manevi idealleri iletme için normatif bir şekilde kullandılar. Müslüman mistikler tarafından fiilen uygulanan çoklu faaliyet biçimlerinin hepsinin muhtelif isimleri ve terminolojileri vardı. Kendi perspektiflerini meşrulaştırmak isteyen modern sufi liderler, özellikle İslami uygulamaları ve kimliğini önemsemeyen gruplar söz konusu olduğunda, bu versiyonları “sahte sufizm” olarak itibarsızlaştırmaktadırlar. Köktendinciler sufizmi İslam’ın çarpıtılması olarak tarif edip kınıyorken, seküler modernistler ise sufizme Orta Çağdan kalma batıl inançlar olarak bakıp karşı çıkıyorlar.

Normal olarak, tarihsel bir vurguya sahip bilimsel yazılmanın sufizmi İslam’ın mistik yönü olarak tanımladığı görülür. Bu tür bir tanımlama, sufizmin İslami dini uygulamanın içsel anlamını aracı kılarak İlahi olan ile kişisel bir mevzu içerdiğini ve kesinlikle Yaradanla diyaloga girildiğini öne sürer. Yine de böyle bir tanım, açıkça dile getirilmemiş birtakım sorunlar içerir. Yani, bu tasvir dilinin, öyle olmadığı halde, açık ve doğru olduğu varsayılır. Bir kere, mistisizm, özel ve kişisel deneyim çağrışımları taşır, böyle olunca da Sufi grupların bazı kurumsal ve siyasi faaliyetlerini açıklamakta başarısız olur. Buna ek olarak, *mistisizm* gibi bir kavramın kendisi de tartışmaya ve kafa karışıklığına tabidir, bu da bazı önde gelen sufi bilginlerinin sufizmin bir tanımı olarak *mistisizm*

kelimesini tamamen reddetmelerine yol açmıştır.² Yukarıda öne sürüldüğü üzere küresel ve bütünsel bir açıklamaya sahip olduğu varsayılan *İslam* kavramı, kesinlikle çağdaş dini söz dağarcığındaki daha belirsiz terimlerden biridir. İnsanlar bu kavramları arzuladıkları gibi telakki etmektedir.

Buna karşılık, bazıları sufi tarikatları tarafından yayınlananlar da dahil olmak üzere, akademik olmayan kaynaklar, sufizmi, bütün dinlerin kalbinde yer alan evrensel mistisizm ruhu olarak tanımlamaktalar. Bu açıdan bakıldığında, İslam, herhangi bir sufizm tartışmasında en iyi ihtimalle arzi bir öneme sahiptir (ve belki de bir engeldir). Bu kitapta sufizm kavramını, yalnızca kendilerini sufi olarak tanımlayan veya başkaları tarafından sufi olarak tanımlanan kişileri değil, aynı zamanda sufilerle bağlantılı bütün tarihi gelenekleri, metinleri, kültürel eserleri ve uygulamaları da kapsayacak şekilde en geniş tanımlayıcı anlamda kullanıyorum. “Aile benzerliği” yaklaşımı sufizme kullanarak, kimin “gerçek bir Sufi” olduğuna veya sufizm ile İslam arasındaki uygun ilişkinin ne olduğuna karar verme konularını bilinçli olarak rafa kaldırıyorum. Sufi retoriği açısından, bu tür formülasyonlar yalnızca bir sufi üstadın manevi otoritesi kapsamında anlam taşır, ki bunu iddia ediyormuş gibi yapmıyorum. Eski moda oryantalist bilimin altında yatan bazı siyasi tutumları eleştirirken, sufizm gibi bir geleneği mistifikasyon olmadan dini araştırma açısından incelemenin ve sempatiyle değerlendirmenin mümkün olduğuna inanıyorum. Bu kitapta öne sürülen tek otorite, tarihsel kanıtlara dayalı olarak yargı ve

2 William C. Chittick, *The Faith and Practice of Islam: Three Sufi Texts* (Albany: State University of New York Press, 1992), s. 165–79. Chittick Sufizm tanımını “iyi bir Müslüman olmak” şeklinde yapmıştır.

argümanlar üretme yeteneğidir. Bu kitap, kısaca, yoruma dayalı betimsel bir denemedir.

Bu kitap Ortadoğu veya İslam araştırmaları bilirkişileriyle uzmanlarına yönelik olmadığından, onlar tarafından çok sevilen yabancı isim ve kavramların harf çevirisinde kullanılan aksan işaretlerini kullanmıyorum. Bu kitap hem sufizmi tasvir hem de şu anda onu çevreleyen tartışmalı konulara işaret etmek için tasarlanmış geniş bir incelemedir. Bugün herhangi bir müzik mağazasından Sufi çevrelerinden gelen ve şimdi “dünya müziği” performanslarına dönüştürülmüş hoş müzik kayıtları satın alınabilir. Pakistanlı *kavvalı*³ şarkıcısı Nusret Fatih Ali Han ve Jahjouka’dan Faslı müzisyenler, büyük plak şirketlerinin sponsorluğunu ve başarılı Avrupalı ve Amerikalı müzisyenlerin coşkulu desteğini aldı ve müzikleri son sinema filminde (Dead Man Walking) yer aldı. İranlı şair Rumî⁴, birden çok İngilizce versiyonuyla Amerika’da en çok satan şairdir. Türkiye’den semazenler, Batı’daki büyük konser salonlarında düzenli olarak turlar düzenlemekteler. Amerika merkezli sufi gruplarıyla bağlantılı düzinelerce web sitesi mevcut. Parlak fotoğraflar ve iyi yazılmış makaleler içeren yüksek kaliteli edebi dergiler, şu anda Londra’da bulunan İranlı Nimetullah sufi tarikatı gibi gruplar tarafından çıkartılıyor. Sufizmin bütün bu tezahürlerini nasıl değerlendirmek gerekir? Bu kitap, modern sufizmin içinden çıktığı bağlamlara genel bir bakış sunarak okuyucuya, sufizmin güncel ifadelerinin yardımıyla daha net bir şekilde anlaşılabilir temel bir arka plan verecektir.

3 Yaklaşık yedi yüz senelik bir geleneğe dayanan Hindistan kaynaklı Çiştî suflerine ait müzik türü. (ç.n)

4 Mevlana Celaleddin Rumi (ç.n)

Bu kitap, terminolojimizin sorunlu karakterini akılda tutarak, sufizmin Batı'da nasıl ilgi konusu haline geldiğine ve *Sufizm* kavramının Batı dillerinde nasıl işlev gördüğüne dair kısa bir uyarıcı tartışma ile başlamaktadır. Bu girişten sonra hem tarihi evrelerinde hem de günümüzde sufizmle ilişkili uygulamaları, öğretileri ve kişileri ortaya koymaktayım. Bu kitap kapsamlı bir kitap değil. Uzmanlar, kitabımda, Türk, Arap veya Güneydoğu Asya bölgeleriyle karşılaştırıldığında, Müslüman Doğu'dan, özellikle İran ve Hint bölgesinden örneklerle mevzuyu tespit edecektir. Konunun kapsamı çok geniş ve Sufizmle ilişkili tarih, edebiyat, felsefe, sanat, kurumlar ve uygulamaların tam bir tartışması, birçok cildi gerektirir ve birçok dili bilen bilginlerin uzmanlığını gerektirir.⁵ Bunun yerine, bu rehber kitap, çeşitli bağlamlarda Sufi geleneğine genel bir bakış sağlayan mevzulara dayanan geniş bir taslağı olan yorumlayıcı bir deneme biçimi sunar.

Tartışılan herhangi bir kavramın ittifakla üzerinde anlaşmaya varılan açık bir tanımını olduğunu kabul etmediğimden bu kitabın yorumlayıcı yaklaşımı muhtemelen sufizmin standart tarihsel ve doktriner çalışmalarından radikal bir ayrılma olarak görülecektir. Ayrıca, soyut felsefi doktrinleri açıklamaktan çok, sufizm uygulamalarına ve öğretilerine katılmanın ne anlama geldiğini izah hususuyla çok daha fazla ilgileniyorum. Sufizmle ilgili daha önceki araştırmaların çoğunun aksine, bu kitap sufizmi öncelikle geçmişin geleneksel bir fenomeni olarak ele almıyor. Tarihsel sufizm çalışması konunun anlaşılması için esas olmakla birlikte, çağdaş önemini ortaya çıkarmak için sufizmin mevcut te-

5 Avrupa dillerinde tasavvuf üzerine muazzam bibliyografya şurada görülebilir: *Les Voies d'Allah: Les ordres mystiques dans l'islam des origines a aujourd'hui*, ed. Alexvere Popovic ve Gilles Veinstein (Paris: Fayard, 1996), ve şu ansiklopedi maddesinde: 'Tasawwuf' *The Encyclopaedia of Islam* (Leiden: E. J. Brill).

zahürlerinin araştırılmasıyla yan yana getirilmesi gerekir. Sufizmin güncel yorumlarında söz konusu olan argümanları ve çelişkili bakış açılarını kabul ederek ve açıklayarak, sufizmin günümüzdeki kullanımlarını değerlendirmek isteyen okuyucu için gerçek bir rehber hizmeti sunmayı umuyorum. Aynı zamanda, kaynakça ve notlarda, sufizm yazılarının ve çalışmalarının en iyi ve en erişilebilir tercümelerinden bazıları için okuyucuya önerilerde bulundum.

Sufizm olgusu üzerindeki giriş bölümünden sonra, Sufizmin kökenini ve gelişimini, önceki dönemlerden günümüze yavaş yavaş hareket eden bir grup mevzu üzerinden tartışıyorum. Konular, sufizmin dayandığı kutsal kaynaklar, özellikle Kur'an ve Hz. Muhammed ile başlamaktadır. Velilerin ve veliliğin doğasına ilişkin bir tartışmayı zikre odaklanan meditasyon uygulamalarına genel bir bakış izlemekte. Ardından, Sufi tarikatlarının, kurumlarının ve ritüellerinin yayılmasının bir açıklaması geliyor. Daha sonra sufizm şiiri ve müziği, çağdaş kültürdeki sunumları üzerine yorumlarla birlikte ele alınır. Son bölüm, sufizm ve İslam arasındaki ilişki sorununun birçok muhtelif şekilde cevaplandığı çağdaş dünyada sufizmin karşılaştığı tuhaf ikilemleri ele alıyor. Bugün bazı sufi hocaları, sufizmin tam anlamıyla İslam'ın gerçek uygulamasından farklı bir şey olmadığı konusunda ısrar ediyorlar. Diğer sufiler, İslam hukukunu veya ritüelini takip etmek için her türlü çabayı bıraktılar ve sufizmi, dinin sınırlarının ötesinde evrensel bir maneviyat olarak sunuyorlar. Burada her iki bakış açısına da yer verdim, ancak okuyucuya hangisini izleyeceğini söylemek böyle bir kitabın haddi değildir, üstelik kapsamı dışındadır. Sufizm metafiziği, konunun diğer yönlerinden daha sık incelenir. Bu konuya burada kısaca değinmemin nedeni, daha önceki

araştırmaların çoğunda yeterince ele alınmamış olan pratik sufizmi vurgulamak istememdir.

Bu kitap, Harvard Üniversitesi'nde lisansüstü eğitiminde ve daha sonra profesör olarak, önce Pomona Koleji'nde ve şimdi de Chapel'deki Kuzey Karolina Üniversitesi'nde son yirmi yılda Arapça, Farsça ve Urduca Sufi çalışmaları arayışına dayanmaktadır. Hindistan ve Pakistan'da uzun araştırma gezileri ve Türkiye ve İran'daki seyahatlerle zenginleştirildi. En büyük minnettarlığım, son yarım yüzyılda sufizm araştırmalarında tek en etkili bilgin olan eski hocam Profesör Annemarie Schimmel'e. Bu kitap, sufizme ilgi duyan herkes için yaptığı muazzam hizmetten dolayı kendisine şükranla ithaf edilmiştir. Yıllar boyunca Güney Asya, Orta Doğu, Avrupa ve Kuzey Amerika'dan birçok akademisyenden çok şey öğrendim. Özellikle Duke Üniversitesi'nde sufizmde uzman olan iki meslektaşımın cömertliğinden ve yoldaşlığından faydalandım. Keskin bir eleştirmen ve harika bir sohbet arkadaşı olan Vincent Cornell, kitabın önceki bir taslağını okudu ve bir grup değerli öneride bulundu. Son on beş yıldır sufizm ve İslam hakkında araştırma ve öğretimde birlikte çalıştığım Bruce Lawrence, güvenilir bir yardımcı anlayış ve keskin zekâ kaynağı oldu; arkadaşlığı ve rol modeliği olmasaydı bu kitap ortaya çıkmazdı. Yıllardır derslerimi alan, coşkusu ve samimi cevapları ile sufizme bu yaklaşımı formüle etmeme yardımcı olan öğrencilere özel bir teşekkür borçluyum. Verimli ve kapsamlı materyal koleksiyonu için araştırma görevlisi Jennifer Saunders'a da teşekkür ederiz. Ackland Sanat Müzesi'nden fotoğrafçı Gerald Blow, ustaca bir iş çıkardı. Ayrıca fikirlerini benimle paylaşan ve misafirperverliklerini özgürce sunan sufi önderlere de teşekkür etmek isterim. Özellikle Sâbirî Çiştî tarikatından (Pakistan)

merhum Yüzbaşı Vahid Bahş Sial Rabbani'ye ve Nimetullahi tarikatı (İran) reisi Dr. Javad Nurbahş'a teşekkür etmek istiyorum. Elbette burada ifade edilen bütün görüşlerden ben sorumluyum. Bu cildi öneren Shambhala'dan Kendra Crossen'a özellikle teşekkür ederim. Her zaman olduğu gibi, anlayışı ve desteği için eşim Judith Ernst'e minnettarım.

Not: Kur'an, standart Mısır baskısının sureleri ve ayetleriyle alıntılanmıştır. Tarihler İslami hicri takvimde yayın tarihlerinin ardından bir eğik çizgi ve Gregoryen eşdeğerinin verildiği notlar dışında, Gregoryen milattan sonraya aittir.